

BIZTONSÁGPOLITIKAI AKTUALITÁSOK

AZ AMERIKAI- OROSZ KAPCSOLATOK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Kasza Zoltán¹

Ebben a cikkben röviden rá kívánok világítani az amerikai-orosz nemzetközi együttműködés néhány területére és formáira a megváltozott biztonsági körülmények tükrében, kiemelt figyelmet fordítva a NATO – Orosz kapcsolatokra, illetve a két elnök hagyományos kétoldalú nemzetközi kapcsolatok rendszerében megvalósult legutóbbi csúcstalálkozójának eredményeire.

A cikk alapvetően a manapság egy kicsit méltánytalanul mostohán kezelt orosz kapcsolatok mértékadó, független szakíróinak véleményére, illetve a történelmileg kialakult NATO – Orosz nemzetközi együttműködés áttekintő ismertetésére épül. Ez a magyarázata a magyar szakmai fülnek esetenként szokatlan terminológiák alkalmazásának például a stratégiai együttműködés doktrinális megfogalmazásai során.

Reményeim szerint a megváltozott globális biztonsági kihívásokat illetően sikerül néhány érdeklődésre számot tartó adalékkal szolgálnom a téma iránt érdeklődőknek, melyek teljes mélységű kifejtésére ebben az írásban természetesen nem vállalkozhattam.

A társadalmilag kétpólusú világ megszűnésével, a hidegháború geztével az új típusú biztonsági kihívások minőségileg megváltozott együttműködésre készítették az országokat. A Szovjetunió utódállamaiból létrejött új államok közül több ország relatív gazdasági gyengesége ellenére jelentős katonai tényező maradt. Oroszország² és Ukrajna nélkül stabil európai biztonsági rendszer nem képzelhető el, ezért minden európai országnak elemi nemzeti érdeke, hogy a kölcsönösség, a szuverenitás és egymás érdekeinek figyelembevétele harmonizáltan tükröződjön a nemzetközi kapcsolatok integrált rendszerében.

¹ Kasza Zoltán mk. alezredes, HM Gazdasági Tervező Hivatal osztályvezető. A ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola végzős doktorandus hallgatója.

²Megnevezés : Orosz Föderáció, a továbbiakban: Oroszország.

A globalizálódó világunkban ezen a kialakult integrált nemzetközi rendszeren értem:

- a) Az országok közötti két- vagy többoldalú nemzetközi kapcsolatokat;
- b) A multinacionális szervezetek egy-egy országgal kiépített nemzetközi kapcsolatait (pl. NATO-Oroszország, NATO-Ukrajna stb.);
- c) A multinacionális szervezetek egymással kiépített globális kapcsolatait (pl. NATO-EU, ENSZ-NATO stb.).

Ebben a rendszerben történik a nemzeti érdekek érvényesítése és harmonizálása kormányzati szinten a nemzetközi mozgástér porondján. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nem kormányzati szintű együttműködés (NGOs)³ hatásait is célszerű figyelembe venni függetlenül attól, hogy ezek a szervezetek az esetek döntő többségében az egész nemzet érdekeit nem tükrözik, csak rétegérdekeket képviselnek, de jelenkori hatásaik egyre számottevőbbek.

Kiemelt figyelmet fordítva a multinacionális szervezetek egy országgal kiépített kapcsolati rendszerén belül a NATO és Oroszország kapcsolatára, illetve a kétoldalú nemzetközi kapcsolatok rendszerén belül az amerikai – orosz együttműködésre, a továbbiakban ezek néhány kérdésével kívánok foglalkozni.

A NATO és Oroszország közötti partnerségi kapcsolat

Az ellenségkép megszűnésével a kilencvenes évek elején a NATO az útkeresés állapotába került. Az új típusú európai stabilitás és biztonság megteremtése a demokratikus alapelveket valló régi és új országok között elemi biztonsági követelménnyé vált. A NATO 1994-es brüsszeli csúcstalálkozóján elindított Partnerség a Békéért Program (PfP)⁴ – az európai békerendszer jaltai bázisát végkép történelmi emléksírba helyezve – az új típusú stabilitás egyik alappillére jelenti Európában. Oroszország részére világossá vált, hogy a nemzetközi együttműködés történelmileg kialakult rendszerében az euró-atlanti folyamatokra gyakorolt hatását csak úgy tud-

³ NGOs= Non – Government Organizations.

⁴ Partnership for Peace.

ja hosszú távon fenntartani és érvényesíteni, ha NATO -val partnerségi viszonyt létesít⁵. Ez meg is történt és a partnerségi viszony legfőbb szervezeti fóruma a **NATO – Orosz Állandó Közös Tanács (PJC)**⁶. A PJC nagyköveti szinten havonta, míg külügyminiszteri szinten évente kétszer ülésezik. A tagállamok védelmi miniszterei és a haderők vezérkari főnökei pedig havonta üléseznek.

A ma már jóváhagyott évenkénti munkaprogram alapján jól működő rendszer megteremtése azonban nem ment az egyik napról a másikra. Az együttműködés 1991 decemberében kezdődött, amikor a humanitárius segítség eljuttatását kellett a **NATO Polgári Védelmi Tervező Főbizottság**⁷ koordinálása mellett eljuttatni. Napjainkban az orosz polgári védelmért, válsághelyzeteként és természeti katasztrófák következményeinek elhárításáért felelős minisztérium (**EMERCOM**)⁸ szervezetével kialakított együttműködés területe⁹ a katasztrófa készülség, a polgári védelmi tervezés, továbbá a XXI. század humanitárius kihívásai. 1999- ben a koszovói válság idején a kapcsolatok a mélypontra zuhantak, amikor is Oroszország a NATO légi hadműveletei miatt felfüggesztette együttműködését a PJC- ben. A légi csapások befejeztével Oroszország ismét visszatért a PJC-be, de néhány hónapig kizárólag a Koszovóval kapcsolatos kérdésekről volt csak hajlandó tárgyalni. A feszültség csak akkor enyhült, amikor az ENSZ BT határozata alapján engedélyezték Oroszország számára a **KFOR** kötelékekben való, jelentős erejű részvételt, majd **Lord Robertson**, a NATO akkori főtitkárának moszkvai látogatása¹⁰ új lendületet adott a NATO – Orosz együttműködésnek.

⁵ 1994.- től Oroszország PfP ország majd a Kölcsönös Kapcsolatok, Együttműködés és Biztonság Alapító Okmányt is aláírják Párizsban 1997. május 27-én.

⁶ PJC= Permanent Joint Council, 1997. július óta működik.

⁷ SCEPC= Senior Civil Emergency Planning Committee.

⁸ EMERCOM of Russia= Ministry of the Russian Federation for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters.

⁹ NATO- EMERCOM szerződés, 1996. március.

¹⁰ Moszkva, 2000. február.

A PJC irányítása alatt¹¹ tudományos téren is figyelemre méltó partnerség alakult ki a létrehozott közös tudományos és technológiai együttműködési bizottság (JSTC)¹² égisze alatt, mely a plazmafizika, a növényi biológia, a katasztrófák előrejelzése és megelőzése, továbbá a műhold technológiák válságkezelésében történő alkalmazásának területeire terjed ki. A Bizottság évente egyszer tart ülést a rotációs elv szerint váltott helyszíneken (Moszkva – Brüsszel).

Az amerikai - orosz kétoldalú stratégiai együttműködés néhány kérdése

A nemzetközi kapcsolatok korábban tárgyalt integrált rendszerében az a.) pontban definiáltak szerint az országok egymás közötti kétoldalú kapcsolati rendszerében kiemelt jelentőségű az amerikai - orosz stratégiai együttműködés. Mindkét országnak az együttműködési készségét más - más tényezők befolyásolják. Ebben az együttműködési formában az amerikai érdekek pregnánsabban – a NATO szövetségesek konszenzusos döntéskényszerétől mentesen – kerülnek meghatározásra, melyben azonban nem dominálhatnak a hidegháborút megnyert ország politikailag és gazdaságilag globalizált egyoldalú érdekei.

Napjainkban az amerikai-orosz hosszú távú stratégiai együttműködés létrehozásának eredményeivel, továbbfejlesztésével nemcsak szakértői szinteken, hanem a politikai elit szintjén is elégedetlenek Oroszországban. Egyes vélemények szerint a moszkvai deklarációban¹³ meghirdetett új stratégiai kapcsolatok még mindig csak papíron léteznek. Az orosz kormány az USA-t ért terrortámadás után sem tudta az ország érdekeinek elfogadottságát javítani az amerikai közvéleményben – a csecsen kérdésben tett amerikai engedelmények kivételével – pozitívabb arculatot kialakítani az országról. Jelentős elmozdulás társadalmi egyetértés nélkül nem lehetséges. Főleg akkor nem, ha mindkét országban másként értékelik a terrorizmus, demokrácia, bizalom és más kulcsszavakat. Az együttműködés jogi korlátai továbbra is megmaradtak a gazdasági és a techno-

¹¹ A PJC irányítása alatt működik több bizottság, programiroda és információs központ is működik, melyek felsorolására, tevékenységeik ismertetésére nem tértek ki.

¹² JSTC= Joint NATO – Russia Scientific and Technological Cooperation Committee.

¹³ 2002. május.

lógiai területeken. Az egyéni utazók vízumkény-szerének szigorúbb feltételei gátolják a személyes kapcsolatok fejlődését. Oroszországban jelentős számú szakértőnek az a véleménye, hogy nem csökkent lényegesen és még mindig fennáll az USA -val való konfrontáció lehetősége.

A 2001. szeptember 11-i tragikus események után azonban ezek az orosz vélemények a háttérbe szorultak, mert Oroszország az USA mellé állt a nemzetközi terrorizmus elleni harcban. Ez azonban nem tekinthető teljes körű külpolitikai irányváltásnak, de mértékadó körök kívánatosnak vélték az USA-hoz való közeledést – mint a reális stratégiai együttműködés orosz nemzeti érdekek szerinti javítását – sőt, még fel is léptek a konfrontációt hangoztatók ellen. Ebben persze jelentősen esett a latba, hogy az USA a cseccsen kérdésben tolerálta az orosz álláspontot és deklarálta Oroszország jogát a terroristák elleni nemzeti harca folytatásához.

Az együttműködés jelenlegi fázisában orosz álláspont szerint indokolt a hivatalos státuszok rögzítése mindkét ország doktrinális alapdokumentumaiban. *A stratégiai együttműködés legfontosabb elemei az atom- és más tömegpusztító fegyverekkel, illetve azok szállító (célba juttató) eszközeivel rendelkező új államok és szervezetek (!) megjelenésének megakadályozása*¹⁴. A továbbiakban Oroszország szeretné elérni, hogy a stratégiai együttműködésben a „NATO-n kívüli kulcsszövetségesek”¹⁵ közé nyerjen besorolást. Ezek az országok ugyanazokkal a felderítő – információ cserejogokkal, illetve az amerikai technológiákhoz és külpolitikai konzultációs lehetőségekhez való hozzáférési jogokkal és lehetőségekkel rendelkeznek, mintha NATO tagok lennének. Ennek a területnek a fokozott érzékenysége és kockázati elemei önmagukért beszélnek.¹⁶

Természetesen abban egyetértés van, hogy az amerikai-orosz stratégiai együttműködés nem irányulhat harmadik állam, vagy államcsoport ellen és orosz vélemény szerint annak a nemzetközi válságok megelőzésére, illetve lehetőség szerinti megoldására kell irányulnia.

¹⁴ Proliferáció.

¹⁵ Amerikai terminológia. ENA: Essential non - NATO Ally. Ilyen státuszú országok: Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea, Izrael és Argentina.

¹⁶ A szerző megjegyzése.

Ennek a részletesen kidolgozandó stratégiai együttműködésnek három alappilléren kell nyugodnia:

1. Terrorcsoportok és a terroristákat kiképző bázisok felszámolása;
2. A proliferáció megakadályozása a nem stabil és agresszív államok és a nemzetközi terrorizmust támogató szervezetek irányába;
3. A világméretű tömegkatasztrófák kialakulásának megakadályozása, vagy következményeinek felszámolása, mely testet ölthet:
 - 3.1 Etnikumok közötti fegyveres konfliktusokban;
 - 3.2 Egy totális megtorló rezsim által az emberi jogok tömeges megsértéséből adódó konfliktusokban;
 - 3.3 Tömeges éhínség regionális megjelenésében.

A stratégiai szövetség legfőbb feltétele, hogy ne egymás gyenge pontjainak folyamatos figyelemmel kísérése¹⁷ legyen a jellemző a kétoldalú nemzetközi kapcsolatokban, hanem a megoldások közös és kölcsönös keresése. Oroszország bizalommal fordul az USA – általa globálisnak minősített – nemzeti érdekei hangoztatásához és érvényesítéséhez, de azt várja, hogy a FÁK országokban az USA ismerje el Oroszország nemzeti érdekeinek elsőbbségi jogosultságát, természetesen a többi független állam érdekeinek sérelme nélkül. ***A stratégiai együttműködés globális sikerének záloga a kölcsönös egymásra támaszkodás.***

Az amerikai-orosz kapcsolatokban áttörést csak úgy lehet elérni¹⁸, ha a stratégiai együttműködés komplex rendszerében a külpolitikai projekt kiemelten kerül kezelésre¹⁹, melynek első szakaszában adminisztratív bizalomerősítő lépéseket, majd annak második szakaszában a nemzetközi porondon történő közös fellépést, a társadalmi közvélemény formálását, továbbá a közös stratégia részletes kidolgozásának nyilvános deklarálását célszerű megtenni.

¹⁷ Monitoring.

¹⁸ Orosz vélemény szerint.

¹⁹ A szerző megjegyzése: A látványos külpolitikai eredmények elterelik a belső problémákról a figyelmet, de pozitív benyomást keltenek a világ közvéleményében.

A kölcsönös bizalmat feltétlenül erősítené **Lord Robertson**²⁰ leköszönt NATO főtitkár által megfontolásra javasolt vélemény. Eszerint az orosz véderő átszervezése során csökkenteni kellene a még mindig rendszerben lévő összhaderőnemi támadó eszközökre épített szervezetek és eszközök számát (pl.: harckocsik, tengeralattjárók, rakéták stb.), továbbá a megváltozott globális biztonsági környezet kihívásaihoz és veszélyeihez igazodva, elsősorban a nemzetközi terrorizmus felszámolásában érdekelt precíziós eszközökre és modern fegyverekre, illetve a gyorsreagálású erők kialakítására, annak légi és vízi szállítási kapacitásának fejlesztésére kellene a pénzügyi erőforrásokat koncentrálni.

Ezek a kérdések is szóba kerültek **V. Putyin orosz elnök és G.W. Bush amerikai elnök** legutóbbi találkozásánál²¹. **Putyin** még a találkozás előtt az ENSZ közgyűlésén jelezte, hogy „**a civilizációra leselkedő veszélyekkel legitim módon született, kollektív válaszokat kell szembe állítani**”, mellyel nyilvánvalóan **Irak** jogilag vitatott amerikai megtámadására célzott. Bush és Putyin a mint egy három és fél órás tárgyalás során teljes mértékben egyetértett a nemzetközi terrorizmus elleni harc kérdéseiben, de Irán és Észak-Korea atomprogramját illetően nem közeledtek az álláspontok. Irán ügyében pl. Moszkva nem mondja fel a két ország között kötött nukleáris együttműködési szerződést, de nem támogatja új atomhatalom létrejöttét sem. Nyomatékosan felhívta az iráni vezetés figyelmét arra a tényre, hogy jobban együtt kell működnie a nemzetközi atomenergia ügynökséggel. Ennek eredményeként és a kapcsolatok normalizálódásaként értékelhetjük, hogy az iráni kormány megbízottja 2003. december 18-án aláírta az **Atomfegyverek Továbbterjedését Megakadályozó Szerződés**²² betartása ellenőrzéséről szóló kiegészítő jegyzőkönyvet. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a jegyzőkönyvben foglalt előírások és rendelkezések csak a teheráni parlament ratifikálását követően emelkednek jogerőre²³.

A világban történő eseményekért való közös felelősségvállalásnak a két ország közötti stratégiai együttműködésben nemcsak a közös érdekeken, hanem a közös értékeken és azonos eszmeiségen kellene nyugodnia, amelyeket a személyi szabadságjogok kölcsönös tiszteletben tartása, a

²⁰ 2003. október 29.-i moszkvai tárgyalás.

²¹ 2003. szeptember 29. Camp David, Maryland, USA.

²² Atomsorompó Szerződés NPT = Treaty on the Non- Proliferation of Nuclear Weapons, 1968.

²³ A szerző megjegyzése.

demokráciákat ért bármilyen jellegű negatív fellépés vagy támadás elítélése kell, hogy fémjelessen.

Az orosz nézetek szerint a stratégiai együttműködés továbbfejlesztésének újabb lendületet adhatna, ha az amerikai törvényhozás visszavonná Oroszországot és állampolgárait érintő egyes diszkriminációs dokumentumokat ²⁴, illetve az USA támogatná az orosz nemzetiség egyéni és kollektív emberi jogainak megvédését a balti országokban.

Összegzett következtetések:

- Oroszország európai térszerte ellenére továbbra is meghatározó biztonságpolitikai tényező a globalizálódó világunkban, melynek alapját az önálló atomtőerő, a rendelkezésére álló haditechnikai eszközpark, továbbá a nemzetközi katonai és hadiipari együttműködés jelenti.
- Oroszország partnerségi részvétele Európa biztonság alappillérvé vált PFP programban hozzájárul az európai stabilizációjához és erősíti a kölcsönös bizalmat.
- Az orosz társadalomban egyre jelentősebbek azok a mértékadó körök, melyek véleménye szerint az USA-val való nemzetközi stratégiai együttműködést a globalizálódó világért vállalt kölcsönös felelősség, az egymás iránti érzett bizalom alapján kell folytatni, melynek a közvélemény felé nyíltan deklarált és részletesen kidolgozott stratégiai doktrínán kell alapulnia.
- Az USA-t ért terrortámadás utáni helyzetben teljes az egyetértés a nemzetközi terrorizmus és a proliferáció biztonságpolitikai kockázatának megítélésében, de Oroszország nemzetközileg legitim válaszokat kíván adni ezekre a globalizációs kihívásokra.
- Oroszország igen erős tárgyalási pozícióban van az ázsiai biztonsági kockázatok és kihívások legitim kezelésében (Kína, India, Irán, Észak-Korea). A stratégiai együttműködésben az USA szeretné elérni, hogy Oroszország mutasson kompromisszum készséget ezekkel az országokkal folytatott együttműködését érintően.

²⁴ Speciális technológiák átadásának tilalma, az energetikai párbeszéd fejlesztése.

- A NATO – Orosz kapcsolatok intézményi keretei és a rendszeres kétoldalú elnöki találkozók megfelelő alapot nyújtanak a bizalom erősítéséhez és a párbeszéd folytatásához.
- Oroszország szeretné elérni, hogy a kétoldalú stratégiai együttműködésben a NATO -n kívüli kulcsszövetségesek közé nyerjen besorolást.

Felhasznált Irodalom:

1. NEZAVISZIMAJA GAZETA, Internet elérés: www.ng.ru.
2. *Horváth Gábor*: Az ENSZ elhagyja Bagdadot? Budapest, 2003. szeptember 26.
3. *Horváth Gábor*: Putyin nem mondott igent. Budapest, 2003. szeptember 29.
4. NATO HANDBOOK, HM SVKI, ISSN 12164704.